

In the article it has been shown that the severest form of struggle of the West-Ukrainian peasantry against the collectivization was the participation in the armed forces of OUN-UPA, which members peasants became, creating their social base. The author analyses different forms and methods of the UPA's struggle and the OUN's secret work against the collectivefarm movement: agitation, sabotage and armed actions.

Keywords: *West-Ukrainian peasantry, struggle, collectivization, armed forces of OUN-UPA.*

УДК 94(477.83/.86) : 37.014 “1918/1919”

ББК 63.3 (4 Укр) 614

Андрій Королько

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ПОКУТТЯ ПЕРІОДУ ЗУНР (1918–1919 рр.)

У статті простежено формування осередків освітнього життя українців краю періоду національно-визвольних змагань 1918–1919 рр.; розкрито особливості законодавчого забезпечення процесу формування народного шкільництва; висвітлено взаємини українців з іншими етнічними спільнотами в національно-культурній сфері. У результаті проведеної роботи автор прийшов до висновків, стверджуючи, що жителі Покуття активно включились у реформування культурно-освітньої сфери, дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР. Праця повітових шкільних рад краю була різноманітною – від організації проведення учительських з'їздів, конференцій до скликання підготовчих курсів для учнів, регулювання навчального процесу шкіл краю. Попри декларування органами влади ЗУНР (ЗО УНР) міжнародного миру, злагоди й партнерства, культурно-освітні процеси на Покутті проходили у формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу.

Ключові слова: *Покуття, освіта, школа, Державний Секретаріат освіти і віросповідань, повітова шкільна рада, учительський з'їзд, українсько-єврейські відносини, українсько-польські відносини.*

Ураховуючи основні національні традиції, влада ЗУНР чималу увагу приділяла становленню шкільництва. 6 листопада 1918 р. Українська Національна Рада створила Державний Секретаріат освіти і віросповідань, який очолив професор Олександр Барвінський. Після переїзду уряду в Станиславів ним керував доктор Агенор Артимо-вич. Від 17 квітня 1919 р. за освітню політику уряду відповідав письменник і педагог Антін Крушельницький [92, с.399].

Основні державні закони щодо організації освіти уряд прийняв після злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р. Закон УНРади про основи шкільництва від 13 лютого 1919 р. встановив найважливіші засади освітньої політики держави, які полягали в запровадженні обов'язкового вивчення української мови у всіх навчальних закладах держави, організації достатньої кількості шкіл для національних меншин, створенні передумов для функціонування приватного шкільництва, надання педагогам статусу державних службовців, що суттєво підвищувало їх статус у суспільстві [67; 92, с.399; 95, с.114].

Незважаючи на труднощі (зруйновані війною і неопалювані навчальні заклади, нестача освітянських кадрів тощо) [14], молода держава особливо дбала про розвиток українського шкільництва, причому проводила цю політику з урахуванням інтересів національних меншин. На основі ухваленого УНРадою 16 лютого 1919 р. Закону “Про мови” [38], за яким українська мова отримувала статус державної, Державним Секретаріатом освіти і віросповідань 24 лютого цього ж року було видано розпорядок про запровадження викладання нею у всіх державних середніх школах [66; 88, с.79]. Протягом першого етапу існування ЗУНР було відкрито 20 українських гімназій, 3 реальні школи, 7 учительських семінарій [96, с.81–82].

Метою статті є комплексне дослідження культурно-освітнього життя українців Покуття періоду Західно-Української Народної Республіки. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: простежити формування осередків освітнього життя в

краї; розкрити особливості законодавчого забезпечення процесу формування народного шкільництва; висвітлити взаємини українців з іншими етнічними спільнотами в національно-культурній сфері.

Важливим джерелом для вивчення проблеми є неопубліковані матеріали, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові. Ними опрацьовано матеріали фонду 667 “Державний секретаріат освіти і віросповідань УНР в м. Станіславі. 1918–1919 рр.”, зокрема звіти повітових комісаріатів покутських повітів про стан шкіл і навчання в 1918–1919 рр., списки учителів і листування з повітовими шкільними комісаріатами краю тощо [1–11].

У дослідженні частково взяті до уваги документи вищих органів влади управління ЗУНР, зокрема, які стосувалися культурно-освітнього життя, основ шкільництва, передусім на Покутті [38; 39; 43 та ін.].

Велику кількість інформації з досліджуваної проблеми почерпнули з періодичних видань центральних інституцій і повітових органів влади ЗУНР: “Діло” (жовтень-листопад 1918 р.), “Република” (лютий-квітень 1919 р.), “Нове життя” (грудень 1918 – квітень 1919 р.), “Народ” (лютий-травень 1919 р.), “Січковий Голос” (листопад 1918 – квітень 1919 р.), “Учительський голос” (лютий-квітень 1919 р.), “Новини” (березень-квітень 1919 р.), “Станіславівський Голос” (листопад-грудень 1918 р.) та ін. Проте найбільше інформації зі стану шкільництва на Покутті отримали з коломийського часопису “Покутський Вістник” (листопад 1918 – травень 1919 р.). У часи воєнних подій листопада 1918 р., коли на Покутті бракувало достовірної інформації, Окружна Національна Рада м. Коломия вирішила видавати “Покутський Вістник”, який ставив своїм завданням розвивати національну свідомість широких мас покутського громадянства і вести їх з українським народом до спільної мети – вільної, самостійної й нероздільної України [12]. Відстоюючи інтереси рідної Вітчизни, часопис постійно відгукувався на найбільш важливі події українського життя, інформував про становище краю в рубриках “Життя Покуття”, “Телеграми і вісти”. Загалом джерелознавча цінність газетної періодики досліджуваної доби полягає в тому, що тут поміщувались матеріали з питань державного, національного, культурного, освітнього будівництва, практичної діяльності місцевих органів управління, суспільно-політичного та громадського життя.

Ще один корпус первинних джерел становить мемуарна література. Серед праць такого характеру слід виокремити свідчення очевидців тогочасних подій референта (секретаря) шкільної ради Снятинського повіту С.Фодчука, який дав стислу характеристику шкільництва краю в період національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр., та М.Бачинського, котрий охарактеризував тогочасний стан шкільництва Городенщини [85; 86]. До цих джерел слід підходити обережно, адже трапляються неточності, які слід через аналіз наявних архівних джерел із цієї проблеми порівнювати, корегувати.

Незважаючи на те, що національно-культурна і, зокрема, освітня сфера, між-етнічні відносини у сфері шкільництва ЗУНР знайшла відображення в дослідженнях багатьох українських авторів: О.Карпенка, Б.Ступарика, В.Великочого, Л.Шологон, І.Монолатія, А.Боровик, О.Павлишина та інших [87; 88; 89; 90; 91; 92; 93; 95], проте особібно не зверталася увага на вивчення проблеми культурно-освітнього життя на Покутті в зазначений період.

На Покутті в рамках проведення освітньої програми діяльності створювалися повітові шкільні ради. Коломийську повітову шкільну раду очолив В.Витвицький, колишній учитель 4-класної місцевої школи, а шкільним референтом обрано М.Книша [5, арк.37]. До “Тіснішого окружного організаційного комітету” Коломийської окружної ради увійшли 22 особи. У його складі референтом у справах освіти обрано Осипа Чайківського [13].

За їх сприянням 29 грудня 1918 р. повітова шкільна рада організувала вчительську конференцію, на якій було прийнято меморандум (“меморіал”) про покращення матеріального становища педагогів, надісланий керівництву Української Національної Ради і Державного Секретаріату освіти і віросповідань. Ухвалені такі резолюції: прагнення до одержавлення української народної освіти; оплата праці вчителів прирівнюється до оплати державних службовців; надання соціальних дотацій педагогами у зв’язку з воєнними лихоліттями; шкільництво у своїй діяльності має бути відособлене від місцевої адміністрації й безпосередньо підпорядковане Міністерству освіти Української Народної Республіки, що виконує свої доручення і розпорядження через повітові шкільні комісії (у її склад входять шкільний комісар, педагогічні інструктори, вибрані учительством, представник санітарної служби), при них діють батьківські комітети з дорадчим голосом; місцеві шкільні ради мають бути ліквідовані, їхні функції виконують повітові шкільні комісії; у разі зміни укладу діяльності народного шкільництва скликається фахова комісія, представлена учительством краю [3, арк.1, 2; 46]. Зорганізоване наприкінці січня 1919 р. віче коломийських учителів за участю місцевої інтелігенції висловило надію, що, “здезертирувавши” через матеріальні та харчові нестатки, вчителі повіту повернуться до своєї, вкрай необхідної на часі, праці [90, с.38].

Шкільним комісаром Печеніжинського повіту обрано Семена Шпаковського. Звітуючи перед керівництвом Державного Секретаріату освіти і віросповідань, повітова шкільна рада Печеніжинщини інформувала, що напередодні листопадового зриву 1918 р. у повіті переважали школи з українською мовою викладання. Польськомовні навчальні заклади знаходились лише в Печеніжині (5-класна змішана школа), Яблоніві (4-класна змішана), Слободі Рунгурській-копальні (нині с. Слобода Коломийського району) (1-класна), Княждворі (1-класна) і Березові нижнім (нині с. Нижній Березів Косівського району). Останні дві школи зі встановленням ЗУНР за згодою батьків школярів автоматично перейшли на українську мову викладання. Через деякий час українізовано навчальні заклади і в перших трьох місцевостях. Щоправда, польська мова навчання як додаткова збереглась в усіх школах Печеніжинського повіту. Зауважимо, що на Покутті в цьому повіті найменше (лише 11) педагогів відмовились заприсягнути на вірність Українській державі; усі кваліфіковані вчительські сили працевлаштовані. Станом на квітень 1919 р. на педагогічній ниві Печеніжинщини працювало 57 вчителів (за іншими даними шкільного повітового комісаріату, 53 педагоги) [7, арк.1, 1 зв., 2].

Напередодні падіння Австро-Угорської імперії в Снятинському повіті вирізнялися діяльністю такі навчальні заклади: дві виділові школи для хлопчиків і дівчат у Снятині, п’ятикласна з навчальною програмою шестикласної школи в Заболотіві, двокласна у с. Трійця, дві однокласні в селах Джурів та Залуччя над Черемошем (нині/ – с. Долішне Залуччя Снятинського району) [8, арк.4; 34].

Після встановлення української влади на Снятинщині в листопаді 1918 р. Повітову шкільну раду очолив директор чотирикласної школи с. Вовчківці Снятинського повіту Василь Равлюк, який прийшов на місце В.Данцевича, педагога польської національності, що працював на цій посаді з 1916 р., а шкільним референтом обрано Семена Фодчука [8, арк.5].

Згідно з повідомленням повітового комісара Г.Мартинця, у Снятині 24 листопада 1918 р. організовані збори вчителів краю, де було прийнято розпорядження підписатись під документом, що засвідчував служіння українській національній владі. Польські педагоги, окрім одинадцятьох, які працювали по селах і посвоячилились з українцями, не підписались під розпорядженням. А тому склалась скрутна ситуація: у фахових школах і класичних гімназіях Снятина і Заболотова не вистачало педагогів. Наприкінці 1918 р. серед 45 шкіл Снятинського повіту чинними було тільки 9, звільнено з педагогічної служби 82 учителів польської національності, які не заприсягнули на вірність Українській державі [77]. До того ж частина учителів-українців пішли на

фронт в умовах українсько-польської війни захищати Вітчизну. Зокрема, 18 лютого 1919 р. дирекція української державної реальної школи в Снятині повідомляла Державний Секретаріат освіти і віросповідань про те, що на військову службу були покликані два її вчителі Іван Гдуля і Володимир Сілецький: “Наслідком сего покликання припинена наука в IV-ій класі а відбуваєє лише в трох низших класах [...]” [9, арк.44].

Такий стан речей був виправлений: на спорожнілі місця польських учителів були запрошені молоді українські педагоги, які раніше не могли отримати посад, хоч мали відповідну кваліфікацію, а також повернулись кілька галицьких учителів, що до цього часу працювали в суміжних до Покуття населених пунктах Буковини. На середину грудня 1918 р. українізовано майже усі народні школи, на підвалинах створення були 4-класні школи для хлопчиків і дівчат у Снятині і Заболотіві. Сформовано підготовчий курс для вступу дітей до реальної гімназії в Снятині [77].

2 січня 1919 р. на засіданні повітової шкільної ради Василь Равлюк вніс пропозицію про перетворення двох колишніх польських шкіл для хлопців і дівчат у Снятині на українські, для національних меншин залишався тільки один клас, де дозволялось навчання рідною мовою. На засіданні цю резолюцію шкільного інспектора прийняли одноголосно, позаяк 23 учителі польської національності, що працювали в цих снятинських школах, не підписали “приречення” українській владі, а тому звільнили з роботи і на їх місце влаштували українців. Подібне рішення було прийняте і відносно п’ятикласної школи в Заболотіві [8, арк.4, 4 зв.]. На початок 1919 р. не працювали шкільні заклади в с. Трійця і Залуччя над Черемошем, оскільки місцеві педагоги не заприсягнули на вірність Українській державі. У Джурові діти польської національності продовжували навчатись у польськомовній школі [8, арк.4 зв.].

Станом на квітень 1919 р. у повіті діяло 43 школи, працювало 116 учителів, з них 56 чоловіків (щоправда, 11 служило у війську, четверо знаходились у ворожій неволі під час ведення українсько-польської війни) і 60 жінок, за національною належністю – 90 українців, 16 поляків і 10 євреїв [29; 86, с.50–51]. Для порівняння, у сусідньому Косівському повіті вир Першої світової війни і початок національно-визвольних змагань західних українців теж послабила стан шкільництва краю. Напередодні війни (1914 р.) у с. Жаб’є (нині – смт Верховина Івано-Франківської обл.) функціонувало 6 шкіл і працювало 9 учителів, тоді як наприкінці 1919 р. – 3 школи з 3 учителями. На початок національно-визвольних змагань із 41 школи діяло 31. Напередодні розпаду Австро-Угорської імперії виконували освітню службу 94 учителі (46 українців, 45 поляків і 3 євреї), з початком творення української державності заприсягнули на вірність ЗУНР 46 українців, 9 поляків і 3 євреї, прийнято на роботу 10 нових учителів (7 українців, 2 євреї й один німець). Не вистачало для праці 32 учителів [32]. На території Печеніжинщини на початок весни 1919 р. з 74 шкіл навчання велось лише в 7: “селяне дуже огірчені, що наука не відбувається”. У с. Яблонів із шести учителів, які вели навчання, була тільки одна українка, всі інші – поляки і євреї [16].

Провідним педагогічним закладом повіту вважалась українська державна реальна школа в м. Снятин. Як уже зазначалось, повітова шкільна рада вирішила українізувати цей навчальний заклад. На думку директора школи Івана Гдулі, також пришвидшила цей процес відмова вчителів польської і єврейської національності заприсягнути на вірність Українській державі. Повітова шкільна рада одноголосно вирішила, щоб перші чотири класи закладу перевести на українську мову навчання, а “висші класи” підготувати до такої зміни в наступному навчальному році. Натомість польські педагоги мали намір з кінцем січня 1919 р. відновити навчання ідентичного польськомовного закладу. І.Гдуля просив Державний Секретаріат освіти і віросповідань розв’язати питання паралельної двомовності навчального закладу на користь українців: забронити відновлення навчання учнів польської національності.

Ще одною проблемою цієї школи було те, що її колишній керівник Фогль на початку національно-визвольних змагань західних українців у листопаді 1918 р. Покинув м. Снятин (взявши коротку відпустку, поїхав до Тернополя; залишив керівництво закладу полякові О.Боровому). З остаточним встановленням української влади наприкінці листопада 1918 р. директором школи обрано І.Гдулю, який не отримав від Фогля і О.Борового відповідних коштів для утримання школи, зокрема на опалення й канцелярські потреби [9, арк.47, 50, 50 зв.].

29 січня 1919 р. відповідною постановою повітового комітету м. Снятин українську державну реальну школу перетворено в гімназію [9, арк.60, 61 зв.]. На сім класів школи працювало лише п'ять українців (два євреї й один поляк відмовились обіймати посади в навчальному закладі) [9, арк.50 зв.].

Як відомо, в австрійський час навчання в закладах такого рівня було платним. Проте керівництво української державної реальної школи (гімназії) із самого початку робило все для того, щоб навчання дітей було безкоштовним. Державний Секретаріат освіти і віросповідань на початку лютого 1919 р. на запит снятинської школи (звіт дирекції педагогічного закладу від 8 лютого 1919 р.) прийняв рішення про звільнення від оплати за навчання 25 учнів першого, 21 – другого, 20 – третього, 13 – четвертого, 15 – п'ятого, 21 – шостого і 16 сьомого класу [9, арк.62].

Знаковою подією шкільництва краю стало проведення 28–29 березня 1919 р. у приміщенні колишньої польської гімназії повітового центру вчительської конференції, на яку з'їхались українські педагоги Снятинщини і Заболотівщини. Були прослухані виступи промовців з основ навчання української мови, історії, географії, арифметики, рисунка, співу та письма. Ухвалені резолюції: учительство Снятинщини має активно працювати при читальнях товариств Просвіта, “Січ”, “Народна Спілка”, кооперативних організацій, а в політичних справах уникати партійної заскорузлості; брати участь в організації курсів для неграмотних; зорганізувати українське жіноцтво для культурно-просвітньої роботи краю [31]. У повідомленні повітової шкільної ради до Державного Секретаріату освіти і віросповідання інформувалось, що в початковому процесі зняті плани, де подавався матеріал про польську історію та австрійську географію, у чотирикласних школах навчання ведеться виключно за українськими підручниками [8, арк.3]. По селах краю проводились урочисті дійства, присвячені акту злуки УНР і ЗУНР [86, с.51–52].

Активно працювала городенківська шкільна повітова рада на чолі з інспектором Володимиром Кабаровським. До її складу входили комісар Городенківського повіту Теофіл Окуневський, директор місцевої української приватної гімназії Антін Крушельницький (у 1919 р. – міністр освіти УНР), два педагоги від українського вчительства, по одному – від польського і єврейського (Мількер – управитель школи барона Гірша в м. Обертин), два представники від повітової ради й один від батьківського комітету. На скликаній повітій шкільній раді 31 грудня 1918 р. розглядалось питання про стан шкільництва в Городенківському повіті. За словами шкільного інспектора В.Кабаровського, серед недоліків розвитку педагогічної справи в краї були такі: брак учительських кадрів, переважно чоловіків, які служать у війську, небажання частини педагогів повертатись працювати в школи, а отже, нестаток фахових кадрів місцевого шкільництва (за вказівкою А.Крушельницького було прийнято рішення про прийняття на роботу педагогів із середньою освітою); нестача шкільних підручників, інвентарю, приміщень для ведення занять, частина з яких не опалюється; перерваний навчальний процес пов'язаний з епідемією “іспанки” (фактично, пандемія грипу, яка охопила всі європейські країни в 1918–1919 рр.); приміщення окремих сільських шкіл і м. Городенка у вирі Першої світової та українсько-польської війни не функціонували, оскільки були зайняті військовослужбовцями (для прикладу, навчальний процес учнів повіто-

вого центру вівся тільки в передмісті, у “Куті фільварковому”); несплата освітянськими закладами т. зв. “дорожнього податку”, що становить 25% [1, арк.1, 1 зв., 2, 3 зв., 4].

З приходом української влади в листопаді 1918 р. змінено керівництво низки навчальних закладів м. Городенка. Директором “виділової” школи для дівчат став Дорожинський, 6-класної школи для хлопців – М.Козанкевич, а 4-класної школи на “Куті фільварковому” – К.Ясельський. У передмісті Котиківка (Кутиківка) не обрано керівника навчального закладу, оскільки приміщення школи було повністю зруйноване [1, арк.1 зв.].

У грудні 1918 р. повітовою шкільною радою було прийнято низку рішень: мовою ведення навчання й діловодства у всіх школах, повітовій і місцевих шкільних радах є виключно українська; польська мова викладання може бути включена в навчальний процес, якщо цього захочуть батьки дітей; викладати можуть тільки ті учителі, які запрягнули на вірність українській державі [1, арк.2; 2, арк. 1].

На наступному засіданні повітової шкільної ради 27 січня 1919 р. під орудою голови місцевої Національної Ради о. Івана Пісецького за присутності шести осіб (В.Кабарівський, А.Крушельницький, О.Дорожинський, О.Білінкевич, Ф.Лень і М.Шлемкевич) розглядалось питання стану шкільництва в Городенківському повіті. Наголошувалось, що освітня справа “в тутешнім повіті упало підчас війни дуже; будинки поруйновані – уладження нема, підручників дуже мало – труднощі в опаленню будинків [...]” . Незважаючи на ці труднощі, все ж вдалося усунути представників польської національності в організації шкільної справи повіту, у кожному селі функціонували школи з українською мовою викладання (ця інформація також підтверджувалась у листі шкільного повітового комісаріату м. Городенка до Державного Секретаріату освіти і віросповідань м. Станиславів від 1 лютого 1919 р.). Відзначалось, що перед листопадним зривом 1918 р. діяла 61 школа, з них у 45 (67 класів) навчання велось українською мовою; станом на січень 1919 р. – всі заклади українізовані. Щоправда, у листі шкільного повітового комісаріату м. Городенка до Державного Секретаріату освіти і віросповідань м. Станиславів від 1 лютого 1919 р. вказувалось, що в повіті з 56 шкіл (а не 61) функціонують 45; викладають 87 учителів, з них 59 українців, 22 поляки і 6 євреїв [2, арк.1]. Шкільна інспекція проведена у дванадцяти селах повіту: Глушків (18 грудня 1918 р.), Торговиця (18 грудня 1918 р.), Топорівці (19 грудня 1918 р.), Вербівці (16 січня 1918 р.), Вікно (16 січня 1919 р.), Стрільче (17 січня 1919 р.), Семенівка (20 січня 1919 р.), Раковець (21 січня 1919 р.), Лука (21 січня 1919 р.), Передівання (25 січня 1919 р.), Городниця (25 січня 1919 р.), Тишківці (27 січня 1919 р.) [1, арк.5, 5 зв., 6].

Прийнято рішення про оплату праці всім учителям, а висококваліфікованим – за подвійним окладом; постановлено виплачувати щомісячно 50 корон помічнику референта повітової шкільної ради, а шкільному інспектору збільшено оплату праці за об’їзд і перегляд шкіл повіту. Ухвалено резолюцію в адрес Державного Секретаріату освіти і віросповідань про перетворення шкіл з 2-класних на 4-класні, 4-класних на 6-класні, а 6-класні на “виділові”, а у с. Стрільче Городенківського повіту – відкриття рільничого курсу [1, арк.6, 6 зв.].

На зборах жителів сіл Гвіздеччини 12 січня 1919 р., окрім соціально-економічних питань (підготовка до весняних робіт), було винесено на обговорення проблему закупівлі українських букварів, бо “задля цілковитого браку букварів початкова наука по селах майже неможлива, а з сього виходить народови велика шкода” [26].

У Товмацькому повіті керівником шкільної ради обрано директора 2-класної народної школи с. Ворона (нині населений пункт Коломийського району) Августина Домбровського [10, арк.5 зв.]. Зі встановленням української влади у 65 населених пунктах (“місцевостях”) повіту функціонувало 73 школи, з них 6-класних – 5 навчальних закладів (працювало 39 вчителів), 4-класних – 9 шкіл (50 педагогів), 3-класних –

одна школа (5 наставників), 2-класних – 19 закладів (60 вчителів), 1-класних – 39 шкіл (62 педагоги). Серед 107 вчителів польської національності лише 37 згодились працювати на вірність Українській державі. Станом на 31 січня 1919 р. для навчальної роботи не вистачало 50 педагогів [10, арк.1, 2, 2 зв., 3, 5].

Місцева українська влада толерантно ставилась до відкриття навчальних закладів єврейської громади Товмача. Зокрема, плідно працювала єврейська 4-класна школа барона Гірша, де навчалось 210 учнів. У навчальному закладі працювало шість педагогів: Фабіян Урман (директор), Жигмунт Бльох, Акіба Зільбер, Генрик Штернберг, Мендель Шехтер, Герц Фрайфогель, – усі вони запрягнули на вірність Українській державі. Українська мова викладалась починаючи з другого року навчання школярів [11, арк.5, 6, 7, 8, 8 зв., 10, 11, 12]. Однак Державний Секретаріат освіти і віросповідань сповіщав навчальний заклад національної меншини про дотримання освітянських нормативно-правових документів ЗО УНР, визначення належного кваліфікаційного рівня педагогічних кадрів [11, арк.8 зв., 9]. Окрім цього, у місті за дозволом освітянського відомства ЗУНР функціонувала ще одна єврейська 6-класна школа для хлопчиків і дівчат. Невідомий дописувач станіславівської газети “Нове життя” за 22 грудня 1918 р. про відкриття цього закладу резюмував: “Від тепер не будуть товмацькі Жиди польщитися в народніх школах” [58].

Результатом плідної співпраці низки шкільних комісаріатів Покуття стала поїздка депутації українського вчителства краю до Станіславова на початку січня 1919 р. з домаганням українізації освіти. Делегація представників Покуття в особах О.Власійчука, М. Книша й А.Домбровського була прийнята головою Державного Секретаріату С.Голубовичем. 4 січня 1919 р. спеціальна шкільна комісія ухвалила рішення перевести народних учителів у ранг державних службовців і збільшити оплату праці на 25% [44, с.2; 59].

Державним Секретаріатом освіти і віросповідань у січні 1919 р. розповсюджена відозва до всіх українських організацій народного учительства, яким зобов’язували повітові комісаріати зорганізувати віча, де мали би бути ухвалені резолюції (десять положень), серед яких головними є такі: школа є державною інституцією з відповідним шкільним урядом на чолі; народні вчителі прирівняні до статусу державних службовців; народна школа є самостійною державною інституцією; учительство підпорядковане Державному Секретаріату освіти і віросповідань; кожен повіт має вибрати делегатів на з’їзд народного учительства 15–16 лютого 1919 р., що відбудеться в Станіславові [15].

У цей час повітовий державний комісар І.Стрийський у порозумінні зі шкільним комісаріатом Коломийської окружної ради підготував “обіжник до всіх шкільних, громадських і парохіяльних урядів”, згідно з яким з 1 січня 1919 р. у школах замість польської обов’язково вводиться українська мова, польська мова може додатково викладатись за бажанням батьків учнів. У закладах Покуття, де втратили чинність викладання навчальних годин “в наслідок неуділювання польської мови, призначити треба на науку української мови і рахунків з узглядненням рідньої історії”. У всіх школах краю українська мова мала стати обов’язковим предметом навчання [30; 81].

В іншому розпорядженні І.Стрийського та повітового шкільного комісара В.Витвицького від 28 грудня 1918 р. говорилось про негайне створення по всіх школах коломийського повіту курсів для неграмотних. Для цього потрібно повідомити повітовий шкільний комісаріат, хто з педагогів займеться веденням цих курсів, а також додати список учнів, які ходитимуть на ці заняття [60].

Щоб забезпечити комплектування учнями середніх і фахових шкіл, Державним Секретаріатом освіти і віросповідань було прийнято рішення про тримісячні підготовчі курси, які мали охопити значну частину селянських дітей. У відповідній відозві урядове відомство звернулось з проханням до вчителів, духовенства, свідомих селян та робіт-

ників, щоб з кожного села відправили хоча б троє дітей на підготовчі курси, робота яких розпочнеться з 1 травня 1919 р. в кожному повітовому місті держави. Таке навчання було вкрай необхідним, оскільки народна школа не давала достатньої підготовки для вступу до навчальних закладів вищого рівня. Планували, що після закінчення курсів учні наступного навчального року навчатимуться, відповідно до своїх здібностей, у гімназіях і фахових школах [37; 42; 78]. Також окремим розпорядженням головного освітянського відомства оголошено про вступні іспити до першого класу середніх шкіл і ведення підготовчих курсів для слухачів, які б мали навчатись в учительських семінаріях [79].

Зауважимо, що на Покутті процес набору дітей на підготовчі курси розпочався раніше, з кінцем зими і початком весни 1919 р. Зокрема, підготовчі курси у Снятинській державній реальній гімназії і бурсі розпочали свою роботу 1 лютого і 10 березня 1919 р. [9, арк.60; 25]. Дирекція української державної гімназії в м. Коломия оголосила про проведення безкоштовних щоденних підготовчих курсів з релігії, української мови, рахунків і каліграфії для хлопців на початку квітня 1919 р. Подібні курси для дівчат мали бути зорганізовані тутешньою жіночою учительською семінарією [57].

Ведення підготовчих курсів носив також оригінальний характер. Зокрема, слухач філософії Львівського, Краківського і Берлінського університетів Станіслав Позняк забажав проводити курси для учнів Снятинської державної реальної школи, які готувались вступати до класичної гімназії. Він просив Державний секретаріат освіти і віросповідань дозволити виконувати цю важливу справу підготовки молоді для здобуття кращої і, водночас, вищої освіти: “Курси ті хочу провадити в порозумінню з тутейшим учительством межі котрим буду добирати найліпші сили без ріжниць народности і релігії. – До кожного предмета постараюся о фахову силу, а також щоби краєві язики і чужі як: французькій і німецькій були предметами наущаня” . Також зобов’язувався виконувати всі контрольні вказівки зі сторони повітової шкільної ради [9, арк.45]. Однак головне освітянське відомство відмовило йому в такому проханні, вважаючи, що ця молода людина не має ні відповідної кваліфікації, ні педагогічного досвіду. Щоправда, пропонує внести запит про надання йому посади заступника вчителя в одній із середніх шкіл, “тим більше, що Укр. Держава так діймаючо терпить тепер на недостачу учительських сил для середних шкіл” [9, арк.46].

Слід наголосити, що українська влада Покуття регулювала або ж координувала питання організації і проведення різноманітних навчальних курсів не тільки для дітей, але й для дорослого населення, інформувала про це в періодичній пресі. У другій половині лютого 1919 р. у Коломиї розпочав роботу 6-тижневий курс діло- і книговодів селянських кредитних і торговельних спілок. Навчання й проживання були безкоштовними, вимагалось знання української мови, біля себе мати шкільний канцелярський інвентар. Позачергово приймалися на навчання інваліди Першої світової й українсько-польської війни. Діяв також курс громадських писарів, пріоритет надавався в навчанні жителям Покуття. У Коломиї наприкінці лютого 1919 р. формувалась школа для механіків, до якої приймалися учні української народности, які були нездібні до військової служби, але обізнані в слюсарській справі [55; 56; 61; 75]. Вважалось успішним проведення шеститижневого курсу громадських секретарів і семитижневого торговельно-промислового курсу (березень-квітень 1919 р.), зорганізованих Окружною Національною Радою м. Коломия. Слухачі курсів, переважно жителі Покуття, отримали професійну підготовку з основ діловодства, книговодства, торгівельної справи, товарознавства тощо [40; 54].

Українська мова ставала обов’язковим предметом для вивчення з третього року навчання в усіх державних і приватних польських, єврейських і німецьких школах. По містечках і селах Покуття, попри нестачу вчителів-українців, українських підручників

й учнівського приладдя, навчальний процес, як правило, не зривався в 1918–1919 навчальному році.

Українські педагоги народних шкіл, підтримуючи дії органів державної влади щодо організації початкового шкільництва, вирішили також долучитися до його реформування. Про це засвідчив з'їзд делегатів українського народного вчителства в Станіславові, що відбувався впродовж 2–3 лютого 1919 р. На нього прибули 117 педагогів, серед яких були делегати від Покуття. Особливо вирізнялися роботою представники шкільництва Коломийщини Онуфрій Власійчук, який, будучи обраним до президії з'їзду, виступив з розлогою промовою про соціальне й матеріальне становище українського учительства у складі Австро-Угорської імперії (реферат “Про станові справи українського народного учительства”), та Михайло Книш, який виступив з рефератом “Організація народного шкільництва” (подано основи реформування освітянської сфери Східної Галичини) [44; 45; 82]. Після жвавого обговорення були прийняті ухвали, де освітяни, окрім поліпшення їхнього матеріального становища та підвищення соціального статусу, вимагали: “[...] V. Народне учительство жадає признання народної школи самостійною державною інституцією. – VI. Народне учительство внаслідок сього жадає відлучення від політичних властей, знесення Шкільних Рад місцевих і окружних, а їх агенти (функції) мають виконувати шкільні уряди і повітові шкільні комісаріати. VII. Народне учительство жадає скликання анкети народного учительства при співучасті фахових людей і знатоків шкільництва до уложення часового проекту шкільного закону та починати старання до скликання анкети народного учительства всієї Соборної України” [36; 52; 65; 92, с.403].

З'їзд обрав “Виконуючий Комітет народнього учительства” (далі – ВКНУ, голова О.Власійчук) і доручив йому видавати тимчасово, “доки Львів буде увільнений від наїздників” , учительський орган у Коломиї з метою інформування загалу народного вчителства й громадянства про соціальне і матеріальне становище вчителів, реорганізацію народного шкільництва, видання шкільних підручників. Приступаючи до видання вчительського органу під назвою “Учительський Голос” , ВКНУ передбачав подавати в ньому “звідомлення від властей, звіти з руху в учительських організаціях в справах оборони нар. учительства [...]” [17]. Перше число було вислано переважно до шкільного повітового комісаріату з проханням розпродати його серед учителів або залучити до його розповсюдження відділ взаємної помочи українського вчителства. Започаткований як орган українського народного вчителства, часопис стояв на захисті соціальних і матеріальних інтересів учительства, порушував питання реорганізації народного шкільництва, розглядав проблему шкільних підручників у контексті національного відродження. На сторінках часопису широко публікувалися матеріали з'їздів представників народного вчителства, членів ВКНУ. Під назвою “З руху організацій нар. учительства” подавалися найбільш важливі події з життя вчительських організацій, у рубриках “Послідні події” і “Послідні вісти” – повідомлення про політико-громадські події в УНР та найбільш важливі урядові повідомлення стосовно вчителства, розпорядження державного секретаріату освіти. Поряд із шкільними проблемами в часописі детально розглядалися принципи позашкільної освіти, спрямованої на виховання національної свідомості українського народу [94, с.95].

Слід також зазначити, що ВКНУ активно займався не тільки видавничою справою, але й практичною роботою: сформував по містах і селах Покуття вчительські осередки товариства “Взаємної Помочі”, які б мали займатись в умовах лихоліть українсько-польської війни поверненням колишніх педагогів до ведення шкільництва на місцях, збором членських внесків на розвиток та утримання навчальних закладів краю [62]. Через місяць 2–3 березня 1919 р. члени ВКНУ зібрались на засіданні ширшого комітету в м. Станіславів, де зустрілись з представниками уряду ЗУНР: розглядалися

питання членських внесків і стану оплати праці педагогам і шкільним урядовцям, підняття соціального статусу учительства краю [50].

Також у Коломії діяла “Видавнича Спілка укр. учительства”. На зборах цього товариства 9 лютого 1919 р. порушувалось питання пошуку фінансових коштів на видання шкільних підручників [27].

За ініціативою Товариства учителів середніх і вищих шкіл “Учительська громада” викладачі гімназій та учительських семінарій впродовж 21–23 березня 1919 р. у Станиславові провели своє загальне зібрання, “щоб застановитися над пекучими станами і шкільними справами”. Саме тому найважливішими питаннями серед включених до програми з’їзду були: “3) Матеріальне положення учителів середніх шкіл; 4) Плян праці над реформою середнього шкільництва” [18; 19]. У результаті жвавого обговорення було ухвалено: “I. В справі реформи шкільництва: школа має бути національна і має не тільки приготувати до студій на університеті, а й до життя і до праці. Вона має бути вільна від всяких односторонніх впливів держави, церкви, політичних партій і суспільних клас [...]; II. В справі станової організації рішено, що все учительство сер. шкіл має організуватися на демократично-республіканських основах. Учителі всіх середніх шкіл даної місцевості творять “Раду учителів сер. шкіл” тої ж місцевості. Всі Ради вчит. сер. шкіл висилають по одному відпоручникові до Центральної ради учит. сер. шкіл західної області Укр. Народної Республіки, яка має свій осідок в місці, де обласне правління” [47; 48; 49; 64].

Неабияке значення для педагогів народних, виділових (міські початкові навчальні заклади, що давали право вступу до гімназії) та середніх шкіл мали законодавчі акти, згідно з якими підвищувалася матеріальна винагорода за їхню працю. Із цього приводу відомий український літературний критик Микола Євшан (Федюшка) (1889–1919), захищаючи вчителів, повторював їхні слова: “Дайте нам відповідне матеріальне забезпечення, аби ми могли працювати в школі – тоді ми будемо працювати – се постійна відповідь учителів” [24]. “Закон Української Національної Ради про заробітну плату народних і виділових вчителів” від 10 квітня 1919 р. [39] та “Резолюція Української Національної Ради про підвищення зарплати учителям середніх шкіл” від 15 лютого 1919 р. встановили значно вищі розміри платні педагогам (це питання обговорювалось на другій сесії Української Національної Ради 11, 14 і 15 лютого 1919 р. [20; 21; 22]). Передбачалося, що найменша винагорода вчителя народної школи складатиме 1 200 корон у рік, а педагога середнього навчального закладу 2 000 корон щороку. Окрім цього розпорядженнями Державного Секретаріату освіти і віросповідань було підвищено пенсії педагогам, вдовам та сиротам освітян, запроваджено додаткові грошові виплати, оскільки інфляція дуже швидко знецінювала реальну вартість заробітної платні вчителів [68; 80; 92, с.404]. Стосовно соціального облаштування будинку педагога, то було прийнято рішення про надання помешкання безпосередньо в шкільному будинку, у якому мало б міститись щонайменше дві кімнати і кухня [51].

На Покутті активно діяли українські молодіжні товариства, які цікавились культурно-освітніми проблемами краю. Вирізнялося своєю діяльністю коломиїський осередок товариства “Молода Громада”. Регулярно збираючись, молоді люди виступали з національно-патріотичними рефератами (“Наша інтелігенція – а сучасний момент” О.Ясінського; “Національна та інтернаціональна ідея Є.Глушкевича”), організували мистецько-виховні заходи (“Шевченкове свято для козаків-стрільців, робітників і селян” 30 березня 1919 р.), розглядали на засіданнях наболілі буденні культурно-освітні питання краю [33; 35; 53; 70; 83]. Серед проблем і недоліків діяльності цього молодіжного товариства А.Дутчак виокремив такі: невелика, як для Коломії, кількість учасників товариства (70 чоловік); тісне приміщення будинку Народного Дому, де збираються члени “Молодої Громади”; пасивність учениць жіночої семінарії Українського педагогічного товариства, які теж мали б брати участь в обговоренні складних куль-

турно-освітніх питань краю. Однак автор допису до часопису “Покутський Вістник” надіється, що робота цього молодіжного колективу буде корисною й ефективною для українства Покуття: “Влиймо отже як найбільше життя в наше товариство, даймо змогу злитись в оден гурт, внесімо між себе сердечність і щирість, а причинимося до святого діла – будови Вітчизни” [23]. Варто додати, що в цей час також доволі активно діяв станіславівський осередок “Молодої Громади” [73].

Хоч українська освіта і шкільництво були поза політикою (на підтвердження цьому перший пункт ухвали Товариства учителів середніх і вищих шкіл “Учительська громада”, прийнятий на загальному зібранні в Станіславові 21–23 березня 1919 р.), проте деякі партійно-політичні сили Покуття соціалістичного спрямування намагались вплинути на розвиток педагогічної сфери життя краян [69]. Зокрема, на учительському вічі, який відбувся в Коломиї у січні 1919 р., присутні педагоги увійшли до “Союзу Селянсько-Робітничих Спілок”, і “це перший случай, де часть трудової інтелігенції, як організована кляса, змагає йти поруч з народом в визвольній роботі працюючих. Маємо надію, що [...] учителі й учительки вернуться на села не лише дітий учити, але організувати нових борців за соціалізм” [74]. Коломийський осередок єврейської соціалістичної робітничої партії “Поалей-Ціон” висловив протест про призначення директором місцевої єврейської гімназії українця, висловивши думку про те, що керівником закладу має бути єврей за національністю Самуїл Вабман [5, арк.42, 52].

З перших днів революції УНРада зверталася до представників національних меншин краю, сподіваючись на їх підтримку та співпрацю. У відозві “Український Народ” від 1 листопада 1918 р. пропонувалось: “Національні меншости Української держави – Поляки, Жиди, Німці – мають вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради” [76]. Водночас “Покутський Вістник” наголошував: “Українці утворили свою державу на тих землях, де український народ жиє в більшости. Побіч Українців живуть у меншости Поляки і Жиди і їм належать ся ті самі горожанські права, що і Українцям... Поляки ще справді не прийшли до розуму і ще мріють про панованне над нами – та се дарма. Українці те панованне силою скинуть... Треба поводити ся з Поляками і Жидами чемно, але і обережно, дбати про їх добро, але також насильство з їх сторони і замах на нашу Державу треба відкинути оружжям і то рішучо та безоглядно” [84].

Однак заклики вищих владних інституцій ЗУНР до політичних представницьких сил національних меншин в цілому не знайшли серед них бажаного розуміння. Жодна з неукраїнських політичних партій чи громадських організацій не виявила бажання взяти на себе відповідальність за формування і становлення ЗУНР, вироблення внутрішнього та зовнішньополітичного курсу держави, відмовляючись увійти до її владних структур. В.Великочий стверджує, що таке ставлення національних меншин до молоді західноукраїнської держави було вмотивованим, розглядалось від органічного неприйняття і протиборства – до конструктивного нейтралітету й персонального співробітництва стосовно української влади [88, с.82].

Перше більше проявилось в польсько-українському протистоянні, небажанні колишніх урядових чиновників та адміністративних службовців польської національності долучитися до організації української влади. Навпаки, єврейські політичні та громадські організації в краї в цілому займали позицію конструктивного нейтралітету до ЗУНР. Вони, об’єднані навколо Східногалицької єврейської національної ради, намагались захистити насамперед власні національні інтереси, уникаючи прямого втручання у протиборство між українцями та поляками. Єврейське населення співпрацювали з місцевими органами управління та окремими державними структурами ЗУНР і навіть брали участь в них. Підтвердженням повноправності єврейського населення в західноукраїнській державі, у тому числі і на території Покуття, є лист пересічного читача коломийської газети “Покутський Вістник”, єврея за національністю: “Жиди в Україн-

ській державі є її правдивими громадянами, а тому держава не мусить допустити в нас жидівських розрух, які мається на великій Україні” [63].

Українсько-єврейська співпраця та польсько-українське протистояння набуло своєрідних форм в освітній сфері. Зокрема, у містечку Отинія Товмацького повіту наприкінці 1918 р. діти єврейської національності відмовились навчатись у польській школі, натомість була утворена нова школа з єврейською мовою викладання [71]. В українській гімназії м. Товмач для школярів єврейської національності викладались рідна мова, історія, основи іудейського віросповідання [11, арк.26]. У Снятинській державній реальній школі дозволено вести навчання релігії іудейського віросповідання (“науки релігії мойсеєвого віросповідання”) учителю єврейської національності Мойсею Сандеку, який з казни Української держави з 1 вересня 1918 р. до кінця серпня 1919 р. мав би отримувати зарплату в обсязі 480 корон [9, арк.35, 35 зв., 36, 37]. Єврейська громада м. Городенка виступила з проханням до повітової шкільної про надання дозволу відкриття єврейської школи “з викладовою мовою жаргоном” [1, арк.2, 2 зв.].

Однак помічаємо факти й українсько-єврейського протистояння – не завжди українська влада йшла на зустріч домаганням єврейської громади в освітній сфері. Переживання були небезпідставними. Керівництво ЗУНР (ЗО УНР) у руслі творення майбутньої національної автономії для євреїв підтримували рішення про утримання шкільництва представників національної меншини державним коштом. Однак, на думку українських державних службовців, не було жодних гарантій, що в єврейських школах вільно викладатиметься українська мова і література, історія України [41].

З іншого боку, Східногалицька єврейська національна рада вмотивовано захищала права національної меншини в культурно-освітній сфері, надсилаючи відповідні петиції до Державного Секретаріату освіти і віросповідань. У листі від 16 лютого 1919 р. до дирекції реальної школи м. Снятин Державний Секретаріат освіти і віросповідань інформував, що місцева єврейська національна рада через посередництво Східногалицької єврейської національної ради внесла скаргу. У ній вказувалось, що керівництво снятинської школи не хотіло приймати заяви деяких учнів єврейської національності, мотивуючи, що такої народності не існує. Однак це суперечило пункту Маніфесту Української Національної Ради, в якій виразно говориться про євреїв як представників окремої нації. Головне освітянське відомство ЗО УНР рекомендувало в майбутньому дирекції школи брати це до уваги і приймати на навчання євреїв як носіїв відособленої нації [9, арк.49]. В іншому зверненні Державного Секретаріату освіти і віросповідань до єврейської національної ради м. Коломия від 26 лютого 1919 р. на запит останньої про навчання єврейської гімназійної молоді [4, арк.13] вказувалось, що справа організації навчальних закладів національних меншин належить до компетенції законодавчого органу ЗО УНР. Стверджувалось, що немає жодних перешкод у навчанні дітей єврейської національності в українських школах, адже в кожному із цих закладів працює кваліфікований учитель з івриту та національної історії [4, арк.9].

Польсько-українські суперечності на педагогічній ниві теж мали свої особливості, які зводились до того, що з польської сторони відмовлялись присягати на вірність молодій українській державі. Зокрема, половина польських учителів Товмацького повіту не поставили підпис у заяві-”приреченні” (присязі) на користь української влади, всіх їх було звільнено з учительських посад 31 грудня 1918 р. Унаслідок цього з’явився брак учительських сил (не вистачало для викладання 50–60 педагогів), тому для вирішення цього питання запрошувались на роботу студенти університетів і навіть середніх шкіл, що закінчили шостий клас [72]. Керівники української влади Городенківського повіту навесні 1919 р. інформували, що культурно-освітнє життя в краї розвивається на високому рівні, наголошуючи, що “Поляки відносяться до всього що лиш українське – ворожо, за те Жиди прихильніше” [28].

Проте зустрічались поодинокі випадки українсько-польської співпраці в освітній сфері. Снятинська повітова шкільна рада подбала про надання високої заробітної плати учителю польської національності із с. Тулухів Марцелію Жанковському, який сумлінно виконував педагогічну роботу [9, арк. 40, 41]. Державний Секретаріат освіти і віросповідань на прохання польської повітової ради в м. Коломия санкціонував у лютому 1919 р. відкриття польської приватної гімназії [4, арк.10]. Місцевий повітовий комісар оцінив рішення державного відомства так: “Зі своєї сторони не маю нічого против дозволу приватної науки [...], одначе не могли би на дальше бути салі науки декоровані образами Пілсудского та бібліотека мусіла би бути звільнена від ворожих нам творів” . До того ж очільник Коломиї зауважив, що приватна гімназія налічує 500 учнів, з них лише 280 школярів польської національності [4, арк.11].

У результаті проведеної роботи автор прийшов до висновків, які зводяться до таких положень.

- Будучи під впливом національного державотворення, жителі Покуття активно включились у реформування культурно-освітньої сфери. Дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР, були сформовані повітові шкільні ради, які відповідали за організацію педагогічної справи краю.

- Незважаючи на труднощі у відновленні навчального процесу в освітніх закладах Покуття (відмова педагогів, переважно польської національності служити українській національній школі; низка учителів української національності знаходилась на фронтах українсько-польської війни 1918–1919 рр.), все ж вдалося налагодити навчання: на спорожнілі місця польських учителів були запрошені молоді українські педагоги, які раніше не могли отримати посад, хоч мали відповідну кваліфікацію, а також повернулись низка галицьких освітян, що до цього часу працювали в суміжних до Покуття населених пунктах Буковини.

- Праця повітових шкільних рад Покуття була різноманітною: від організації проведення учительських з’їздів, конференцій на повітовому рівні, делегування освітянських представників на загальноукраїнські з’їзди ЗО УНР до скликання підготовчих курсів для учнів, регулювання навчального процесу шкіл краю.

- Попри декларування органами влади ЗУНР (ЗО УНР) міжнаціонального миру, злагоди і партнерства, культурно-освітні процеси на Покутті проходили у формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу. Щоправда, спостерігаємо поодинокі випадки конфліктних ситуацій на українсько-єврейському освітньому полі, і, навпаки, зближення польського учительства з українським.

На жаль, через обмежені рамки дослідницької праці й брак документальних джерел не вдалося розкрити такі аспекти культурно-освітньої діяльності жителів Покуття періоду національно-визвольних змагань західних українців 1918–1919 рр.: характеристика учительського й учнівського складу шкіл регіону; функціонування окремих відомих шкіл Покуття; робота філіалів товариства Просвіта і “Рідна Школа” . Доцільно опублікувати виявлені маловідомі документи з культурно-освітнього життя краю досліджуваного часу. Сьогодні, живучи в незалежній Україні, нам варто пам’ятати, що наші попередники єдиним порятунком від економічного, політичного й духовного занепаду вважали школу.

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАІЛ України), ф. 667 Державний секретаріат освіти і віросповідань УНР в м. Станіславі, оп. 1, спр. 18. Протоколи засідань членів повітової шкільної ради в м. Городенці від 31 грудня 1918 р. і 27 січня 1919 р. 1918–1919 рр., 7 арк.
2. ЦДАІЛ України, ф. 667, оп. 1, спр. 19. Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Городенці про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р., 11 арк.
3. Там само, спр. 43. Меморіал учительської конференції в м. Коломиї від 29 грудня 1918 р. про покращення матеріального становища учителів. 1918 р., 2 арк.

4. Там само, спр. 44. Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Коломиї про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р., 19 арк.
5. Там само, спр. 45. Списки учителів Коломийського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом і дирекцією гімназії в м. Коломиї про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1919 р., 82 арк.
6. Там само, спр. 60. Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Печеніжині про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р., 10 арк.
7. Там само, спр. 61. Списки учителів Печеніжинського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом в м. Печеніжині про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1919 р., 14 арк.
8. Там само, спр. 79. Звіт повітового комісаріату в м. Снятині про стан шкіл і навчання в повіті. 1919 р., 6 арк.
9. Там само, спр. 80. Списки учителів Снятинського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом, дирекцією реальної школи в м. Снятині про призначення і переміщення учителів та виплату їм зарплати. 1918–1919 рр., 76 арк.
10. Там само, спр. 98. Списки народних шкіл Товмацького повіту. 1919 р., 7 арк.
11. Там само, спр. 99. Списки учителів Товмацького повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом і дирекціями гімназії і школи ім. барона Гірша про призначення учителів, виплату їм зарплати, ін. питання. 1919 р., 29 арк.
12. Від Редакції // *Покутський Вістник*. – 1918. – Ч. 1. – 10 падолиста. – С. 1.
13. Від української “Окружної Національної Ради” в Коломиї // *Покутський Вістник*. – 1918. – Ч. 3. – 17 падолиста. – С. 3.
14. Віднова шкільництва // *Нове життя*. – 1919. – Ч. 23. – 31 січ. – С. 1.
15. Відозва до всіх укр. організацій народнього вчительства б. Зах.-Укр. Республіки // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 3. – 12 січ. – С. 4.
16. Вісти Коломийської Філії Центрального Інформаційного Бюра при Директорії Укр. Народн. Республіки. Агентура-Яблонів, 21.ІІІ. с. р. // *Новини. Інформаційний щоденник*. – 1919. – Ч. 8. – 21 марта. – С. 2.
17. Вступне слово // *Учительський голос. Орган народнього учительства*. – 1919. – Ч. 1. – 26 лют. – С. 1.
18. До учителів народніх шкіл Західної Области Української Народньої Республіки учителів // *Республіка*. – 1919. – Ч. 37. – 16 марта. – С. 4.
19. До учителів середніх шкіл Західної Области Укр. Народньої Республіки! // *Нове життя*. – 1919. – Ч. 60. – 15 марта. – С. 2.
20. Друга сесія Української Нац. Ради. Станіславів, дня 11. лютого 1919. Справа шкільництва // *Нове життя*. – 1919. – Ч. 34. – 13 лют. – С. 1–2.
21. Друга сесія Української Нац. Ради. Станіславів, дня 14 лютого 1919 // *Нове життя*. – 1919. – Ч. 37. – 16 лют. – С. 1–2.
22. Друга сесія Української Нац. Ради. Станіславів, дня 15. лютого 1919 // *Нове життя*. – 1919. – Ч. 39. – 19 лют. – С. 1–2.
23. Дутчак А. Товариське життя в Коломиї / А. Дутчак // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 31–32. – 20 цвіт. – С. 4–5.
24. Євшан М. Біда учителів і біда з учителями / Микола Євшан // *Нове життя*. – 1919. – Ч. 87. – 16 цвітня. – С. 1–2.
25. Життя Покуття. Гімназійний курс і бурса в Снятині // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 34. – 27 цвітня. – С. 3.
26. Життя Покуття. З Гвоздеччини // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 4. – 16 січ. – С. 4.
27. Життя Покуття. Загальні Збори Тов. “Видавнична Спілка укр. учительства” в Коломиї // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 13. – 16 лют. – С. 3.
28. Життя Покуття. Із Городенки // *Покутський Вістник*. – Ч. 22. – 20 марта. – С. 3–4.
29. Життя Покуття. Народне шкільництво в снятинському повіті // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 31–32. – 20 цвітня. – С. 7.
30. Життя Покуття. Розпорядок у справі навчання // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 3. – 12 січ. – С. 3.
31. Життя Покуття. С. Ф. Учительська конференція в Снятині / С. Фодчук // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 29. – 13 цвітня. – С. 3.
32. Життя Покуття. Шкільництво в Косівщині // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 37. – 4 мая. – С. 2.
33. З життя Покуття. В неділю 30 марта відбулося Шевченківське свято “Молодої Громади” в Коломиї // *Нове життя*. – 1919. – Ч. 81. – 9 цвітня. – С. 2.
34. З краю. Снятин. – Українізація шкільництва // *Нове життя*. – 1918. – Ч. 16. – 15 груд. – С. 2.
35. З Т-ва “Молода Громада” // *Покутський Вістник*. – 1919. – 16 марта. – Ч. 21. – С. 2.
36. Завадовський О. Зїзд укр. народнього учительства в Станіславові / О. Завадовський // *Покутський Вістник*. – 1919. – Ч. 13. – 16 лют. – С. 2–3.

37. Зазив Державного Секретаріату Освіти і Віросповідань до учительства, духовенства та прочого громадянства (інтелігентів та свідомих селян і робітників) ... // Покутський Вістник. – 1919. – 20 цвітня. – Ч. 31–32. – С. 8.
38. Закон з дня 15. лютого 1919 р. про уживанє мови у внутрішнім і втішнім урядованю державних властей і урядів, публичних інституцій і державних підприємств на Західні Области Української Народної Республіки // Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – 2 марта. – Вип. 3. – С. 12.
39. Закон з дня 10. цвітня 1919 р. про платні народних і виділових учителів // Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – 30 цвітня. – Вип. 8. – С. 56–57.
40. Закриття торговельного курсу Окр. Національної Радив Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 30. – 15 цвітня. – С. 2.
41. Замітки про жидівську школу // Нове життя. – 1919. – Ч. 68. – 24 марта. – С. 2.
42. Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань до Повітових Комісарів, повітових шкільних Комісарів і Дирекцій усіх середних і фахових шкіл в справі основи з днем 1. мая 1919 тримісячних підготовних курсів до всіх типів середних шкіл ... // Републіка. – 1919. – Ч. 62. – 15 цвітня. – С. 1.
43. Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. – Станиславів, 1918. – 26 с.
44. Звіт зі Зїзду відпоручників нар. учительства в Станиславові // Учительський голос. Орган народнього учительства. – 1919. – Ч. 1. – 26 лют. – С. 2–3.
45. Зїзд народ. Учительства Зах. України // Републіка. – 1919. – Ч. 3. – 5 лют. – С. 2.
46. Зїзд укр. народнього вчительства у Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 1. – 2 січ.
47. Зїзд учителів середніх шкіл // Нове життя. – 1919. – Ч. 67. – 23 марта. – С. 1–2.
48. Зїзд учителів середніх шкіл З.О.У.Н.Р. Резолюції // Републіка. – 1919. – Ч. 45. – 26 марта. – С. 3.
49. Зїзд учителів середніх шкіл зах. Области У. Н. Реп. // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – Ч. 13. – 27 марта. – С. 1–2.
50. Зїзд ширшого Комітету виконного укр. нар. учительства в Станиславові // Учительський голос. Орган народнього учительства. – 1919. – Ч. 2. – 15 марта. – С. 7–8.
51. Зрівнанє учительських поборів з поборами державних урядників // Учительський голос. Орган народнього учительства. – 1919. – Ч. 4. – 17 цвітня. – С. 1–2.
52. Коваль Г. Зїзд делегатів українського нар. учительства в Станиславові / Генрих Коваль // Републіка. – 1919. – Ч. 7. – 9 лют. – С. 3–4.
53. Культурно-просвітнє життя Покуття. Шевченківське сьвято “Молодої Громади” // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – Ч. 18. – 2 квіт. – С. 2.
54. Курс господарських секретарів // Покутський Вістник. – 1919. – 20 цвітня. – Ч. 31–32. – С. 6.
55. Курс громадських писарів // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 11. – 9 лют. – С. 3.
56. Курс діло- і книговодців // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 11. – 9 лют. – С. 3.
57. Мостович П. З дирекції української держ. гімназії в Коломиї / П. Мостович // Покутський Вістник. – 1919. – 6 цвітня. – Ч. 27. – С. 4.
58. Новинки. Перша жидівська школа [у Товмачі] // Нове життя. – 1918. – Ч. 22. – 22 груд. – С. 4.
59. О. Вл-ук. Депутація укр. Учительства / О. Власійчук // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 3. – 12 січ. – С. 3.
60. Обіжник до всіх управ народних шкіл в коломиїськїм повіті // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 4. – 16 січ. – С. 4.
61. Позір! Школа для механіків // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 12. – 13 лют. – С. 4.
62. Поклик До всіх Окр. Відділів “Взаїмної помочи” і до загалу українського Учительства в західній області У.Н.Р. // Учительський голос. Орган народнього учительства. – 1919. – Ч. 2. – 15 марта. – С. 1–2.
63. Покутський Вістник. – 1919. – 16 марта. – С. 2.
64. Резолюції зїзду учителів середніх шкіл // Нове життя. – 1919. – Ч. 70. – 27 марта. – С. 2.
65. Резолюції учительського зїзду // Нове життя. – 1919. – Ч. 31. – 9 лют. – С. 1.
66. Розпорядок Державного Секретаріату просьвіти і віроісповідань з дня 24. лютого 1919 р., відносно заведеня української викладної мови у державних, середних школах // Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 3. – 2 марта. – С. 25.
67. Розпорядок цілого Державного Секретаріату з дня 23. лютого 1919 р. про спосіб складання стемплевих та безпосередних належитостий // Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – 2 марта. – Вип. 3. – С. 21–22.
68. Розпорядок цілого Державного Секретаріату з дня 8. марта 1919 р. про одноразову надзвичайну запомогу для державних функціонерів і учителів // Републіка. – 1919. – Ч. 36. – 15 марта. – С. 1.
69. Справа відлучення шкільництва від адміністрації // Народ. – 1919. – Ч. 30. – 22 мая. – С. 2–4.

70. Старанням тов. “Молода Громада” в Коломії // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 25. – 30 марта. – С. 3.
71. Телеграми і вісти. Повітова шкільна Рада в Товмачи // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 5. – 19 січ. – С. 3.
72. Телеграми і вісти. У Товмачи // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 5. – 19 січ. – С. 3.
73. Товариство “Молода Громада” // Станиславський Голос. – 1918. – Ч. 10. – 6 груд. – С. 1–2.
74. У Коломії. Учительське віче // Січовий Голос. – 1919. – Ч. 5. – 1 лют. – С. 4.
75. У справі організації громадських писарів // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 28. – 10 цвітня. – С. 4.
76. Український народ! // Діло. – 1918. – 2 листоп.
77. Українські справи. Українізація шкільництва // Покутський Вістник. – 1918. – Ч. 11. – 19 груд. – С. 2.
78. Урядовий відділ. Зазив Державного Секретаріату Освіти і Віросповідань до учительства, духовенства та прочого громадянства ... // Република. – 1919. – Ч. 59. – 11 цвітня. – С. 1.
79. Урядовий відділ. Зарядження Державного Секретаріату освіти і віросповідань в справі вступних іспитів до І. кляси середних шкіл і приготовних курсів до учительських семінарій // Република. – 1919. – Ч. 63. – 16 цвітня. – С. 1.
80. Урядовий відділ. І. Підвищення платні державних урядників і учителів // Република. – 1919. – 13 марта. – Ч. 34. – С. 1.
81. Урядові справи. Шкільне урядове розпорядження // Покутський Вістник. – 1918. – Ч. 14. – 29 груд. – С. 2.
82. Учительський з’їзд // Нове життя. – 1919. – Ч. 28. – 6 лют. – С. 2.
83. Шевченківське съвято “Молодої Громади” відбулося в неділю, 30. марта // Покутський Вістник. – 1919. – Ч. 26. – 3 цвітня. – С. 4.
84. Як маємо заховувати ся супроти Поляків і Жидів, що мешкають у межах нашої держави // Покутський Вістник. – 1918. – 10 падолиста. – Ч. 1. – С. 4.
85. Бачинський М. Шкільництво Городенщини / М. Бачинський // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. – С. 87–88.
86. Фодчук С. Народне шкільництво в Снятинщині (за української влади) / Семен Фодчук // Відновлення Української Держави 1918 року : зб. материялів із поясненнями і вступним словом зладив Михайло Бажанський. – Дітройт : Бібліотека видавництва “Снятин”, 1979. – Ч. 4. – С. 50–54.
87. Боровик А. Розробка теоретичних основ реформування загальноосвітньої школи в Україні за часів Української революції (1917–1920 рр.) / А. Боровик // Сіверянський літопис. – № 10. – С. 5–10.
88. Великочий В. Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР / Володимир Великочий // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі : Матеріали регіональної наук.-теорет. конф., присв. 600-річчю надання Коломії магдебурзького права, Коломия, 27 жовтня 2005 р. / за ред. І. Монолатій. – Коломия : Вік, 2005. – С. 77–91.
89. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 : Історія / кер. авт. кол. й відп. ред. О. Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – С. 228–259.
90. Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки / Іван Монолатій. – Коломия, 2000. – 80 с.
91. Монолатій І. С. “Тяжко впасти у кайдани, умирать в неволі – а ще гірше спати, спати і спати на волі” (до початків українсько-єврейського діалогу на Покутті у контексті становлення Західноукраїнської Народної Республіки) / Іван Монолатій // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Диво, 2000. – Вип. XII. – С. 50–59.
92. Освітня політика // Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923 : Ілюстрована історія. – Львів – Івано-Франківськ : Манускрипт–Львів, 2008. – С. 398–410.
93. Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад – грудень 1918 року) / О. Павлишин // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 132–139.
94. Романюк М. М. Українські часописи Коломії (1865–1994 рр.) : Історико-бібліографічне дослідження / М. М. Романюк, М. В. Галушко ; передм. В. Качкана. – Львів, 1996. – 238 с.
95. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Богдан Ступарик. – Івано-Франківськ, 1994.
96. Тищик Б. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Тищик, О. Вівчаренко. – Коломия : Вік, 1993. – С. 81–82.

В статтє прослежено формирование участков образовательной жизни украинцев краю периода национально-освободительной войны 1918–1919 гг., раскрыты особенности законодательного обеспечения процесса формирования народного образования; рассмотрено отношение украинцев с другими этническими сообществами в национально-культурной сфере. В результате исполненной работы автор пришел к выводам, утверждая, что жители Покутья активно включились в реформирование культурно-образовательной сферы, соблюдая нормы официального законодательства ЗУНР. Работа поветовых школьных советов края была разнообразной – от организации проведения учительских съездов, конференций, до созыва подготовительных курсов для учеников, регулирование учебного процесса школ

края. Несмотря на декларирование органами власти ЗУНР (ЗО УНР) межнационального мира, согласия и партнерства, культурно-образовательные процессы на Покутье проходили в форме украинско-польской конфронтации и намерений украинско-еврейского диалога.

Ключевые слова: Покутье, образование, школа, Государственный Секретариат образования и религии, поветовый школьный совет, учительский съезд, украинско-еврейский отношения, украинско-польские отношения.

The formation of the educational centers of the Ukrainian people of the given land during the national liberation contests of 1918–1919 is traced in the article; the peculiarities of the legislative ensuring of the process of the national school development are studied; the relations of the Ukrainians with other ethnic communities in the national and cultural sphere are highlighted. In the result of the work the author has come to the conclusion confirming that residents of Pokuttya actively took part in the reformation of the national and cultural sphere following the norms of the official legislation of The West Ukrainian People's Republic; the work of the district school councils was various – from the organization of conducting the teachers' meetings, conferences to the convocations of preparatory courses for pupils, regulation of the teaching process of the district schools; in spite of the declaring international peace, concord and partnership by the authority of The West Ukrainian People's Republic there were cultural and educational processes in the form of the Ukrainian-Polish confrontation and intentions of the Ukrainian-European dialogue in Pokuttya.

Keywords: Pokuttya, education, school, State Secretariat of education and religion, district school council, teachers' meeting, Ukrainian-European relations, Ukrainian-Polish relations.

УДК 65.015.144:316.343.37“7124”(477) “193”
ББК 63.3 (4Укр)

Сергій Білан

ТРУДОВА АКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В 30-х рр. ХХ ст.

У статті зроблено спробу розкрити процес зародження та поширення стахановського руху, який став втіленням працьовитості та ментальності українського селянства, серед сільської молоді України в 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: сільське господарство, сільська молодь, стахановський рух, трудова активність.

Ефективне функціонування й розвиток агропромислового комплексу України значно залежить від раціонального розподілу й використання трудових ресурсів, серед яких чільне місце займає сільська молодь, оскільки лише високий рівень її трудової активності та зацікавленості в результатах своєї праці може забезпечити його відродження.

У цьому контексті особливого інтересу набуває період 30-х рр. ХХ ст., коли командно-адміністративна сталінська система, використовуючи жорстокі методи придушення найменшого опору партійному апарату, досягла надзвичайно високого рівня централізації управління економікою та усупільнення аграрного сектору з одночасним посиленням трудової ініціативи селян як основної продуктивної сили українського суспільства.

Вагомий науковий внесок у вивчення проблем трудових ресурсів, життєдіяльності сільського населення й підвищення ефективності сільськогосподарської праці на різних етапах розвитку України зробили такі вчені як Д.Абрамов, О.Бугуцький, М.Гнатенко, С.Калиниченко, В.Михайлик, М.Стеценко, Н.Ткач, Л.Уманський та ін. Однак складність і невичерпність проблем підготовки сільської молоді, її зайнятості та трудової активності в умовах реформування аграрного сектору й відсутності соціально-економічної стабільності потребує концептуально нового незаангажованого висвітлення та аналізу її історії.